

STOCKHOLMS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR LINGVISTIK

FORSKNING OM TECKENSPRÅK VI
1980

Inger Ahlgren

PROJEKTET TIDIG SPRÅKLIG KOGNITIV UTVECKLING HOS DÖVA
OCH GRAVT HÖRSELSKADADE: Arbetssätt och erfarenheter

Inger Ahlgren

DÖVA BARN OCH VUXNA DÖVA

FÖRORD

Föreliggande två uppsatser utgör delar av slutrapporteringen från projektet Tidig språklig kognitiv utveckling hos döva och gravt hörselskadade. De kommer att följas av åtminstone tre ytterligare uppsatser, nämligen en om barnens teckenspråksutveckling, en om lördagsskolan och en om föräldraundervisning. Dessa kommer att tryckas i den ordning de färdigställs. Någon sammanhållen slutrapport kommer därför inte utan resultaten redovisas enbart i form av dessa uppsatser.

Projektet har finansierats av Skolöverstyrelsen och har pågått åren 1975/76 till 1979/80.

Vi projektarbetare vill varmt tacka föräldrarna för det generösa mottagande vi fått. Vi vill också tacka Gunnel Blücher för det samarbete vi haft.

Inger Ahlgren

Birgitta Ozolins

Sten Ulfsparre

Inger Ahlgren

Projektet Tidig språklig kognitiv utveckling hos döva och gravt hörselskadade:

ARBETSSÄTT OCH ERFARENHETER

Under fyra år (1975-1979) har vi följt och nära observerat fyra döva barn med avseende på deras språkliga, kognitiva och sociala utveckling. ("Vi" är tre projektarbetare varav en är hörande och två är döva.) Barnen var vid projektstarten mellan 10 - 17 månader gamla. Två av dem har hörande föräldrar och två har döva föräldrar. De båda hörande föräldrarna hade bestämt sig för att använda teckenspråk till sina barn innan de fick kontakt med projektet.

De två av barnen som har döva föräldrar är ärftligt döva, men även de med hörande föräldrar är förmodligen döva på grund av arv. Det ena barnet har en döv släkting och det andra har visserligen inga kända döva släktingar men heller ingen annan känd orsak till dövheten. Så kallad okänd orsak betyder ofta recessiv ärftlighet. (Prof. B. Barr, muntlig information.) En tanke med att välja barn till såväl hörande, tecknande som döva föräldrar var att kunna jämföra dövas teckenspråk och tecknad svenska (Bergman, 1977) genom att jämföra språkutvecklingen hos barn till föräldrar som använde det ena eller det andra språket. Den jämförelsen visade sig omöjlig att göra av skäl som framgår i det följande. I dag bedömer vi inte heller en sådan jämförelse speciellt angelägen.

Första året

Under projektets första år fick vi kontakt med åtta döva förskolebarn. Av dessa valde vi de fyra yngsta. Ålder utgjorde det enda kriteriet för val av försöksbarn. Slumpen gjorde att vi fick en mycket väl sammansatt grupp när det gäller barnens ålder, kön och familjebakgrund. Sofi och Per är födda i maj 1974. Sofi har hörande föräldrar och Per döva. Martin är född i januari 1975 och Pia i maj 1975. Martin har hörande föräldrar och Pia döva.

Vi besökte barnen var fjortonde dag i deras hem och på daghemmen. Alla fyra gick eller började på daghem under detta år. De observationer vi gjorde dokumenterades i form av dagboksanteckningar och (med jämna mellanrum) videoinspelningar.

Per

Den första familj vi fick kontakt med var Pers. Förutom sina döva föräldrar har Per också en två år äldre bror som är döv. Per var ett år och fyra månader första gången vi träffades. Hans språkutveckling har kommit att bli mest noggrant undersökt och beskrivningen av Per utgör en slags norm i projektet mot vilken vi jämför de andra barnen.

Orsaken till att Pers utveckling kom att bli ett slags mönster är att teckenspråket i hans familj används som det naturliga kommunikationsmedlet för alla familjemedlemmar och för deras hela umgänge. Vi kunde mycket tidigt se att Per hade en språklig utveckling som i allt väsentligt överensstämde med den som hörande barn i hörande familjer har (Ahlgren, 1978). Dessutom föreföll familjen ovanligt harmonisk och föräldrarna mycket barncentrerade. Speciellt pappan ägnade tid och intresse åt sina barn på ett sätt som vi uppfattade som ovanligt bland pappor i allmänhet.

Båda föräldrarna arbetade och pojkarna vistades en del av dagen

på daghem. Daghemsmiljön var i det här fallet ovanligt lite stimulerande och pojkarna var i stort sett hänvisade till varandras sällskap på dagis. De hade dock varandra till skillnad från de flesta döva barn på daghem. Som regel (av praktiska skäl) är döva barn helt ensamma bland hörande barn på daghem. Pers föräldrar hade sådana arbetstider att de själva kunde ta hand om barnen en stor del av dagen. Per hade således gynnsamma utvecklingsvillkor.

Martin

Det andra barnet som kom in i projektet var Martin. Han var tio månader vid första kontakten. Han var då helt nyligen diagnosticerad som "hørselskadad" och hans hörande mamma var fortfarande chockad över beskedet. Hon förträngde helt att Martin kunde vara döv och satte sin lit till hörapparaten som skulle göra Martin normalhörande (enl henne själv). Bara det faktum att vi talade om döva människor gjorde henne så upprörd att hon inte ville träffa oss på flera månader. Däremot lyckades mamman dölja sin skräck i umgänget med Martin som verkade glad, nyfiken och livlig.

Andra gången vi träffade Martin var han tretton månader gammal. Båda föräldrarna hade börjat en studiecirkel i tecknad svenska och mamman var mycket lugnare. Hon ansåg fortfarande att Martin var hörselskadad. Ordet 'döv' var fortfarande skrämmande för henne. Hon brukade säga: "Martin är hörselskadad, gravt hörselskadad, han hör nästan ingenting." Det tog ytterligare fyra månader innan hon första gången sa: "Martin är döv." Då reagerade hon själv och konstaterade att hon först då riktigt hade accepterat Martin.

Vid de regelbundna besöken hos Martin efter den andra kontakten kunde vi konstatera att han hade mycket ogynnsamma utvecklingsvillkor jämfört med Per. Visserligen hade föräldrarna börjat på teckenkurs men den undervisning de fick var helt otillräcklig. Man lär sig inte ett nytt språk genom en studiecirkel en

kväll i veckan med en ordbok som undervisningsmaterial, inte ens om språket är en blandning av teckenspråk och svenska.

Här finns också en av orsakerna till att vi inte kunde jämföra familjer med dövas teckenspråk och tecknad svenska. De döva föräldrarna behärskar dövas teckenspråk och de hörande föräldrarna försökte mödosamt lära sig tecknad svenska. Under sådana betingelser lönar det sig inte att jämföra de båda språken med avseende på hur barnen utvecklas.

Martins familj föreföll i andra avseenden som en bra utvecklingsmiljö för ett barn. Den enda bristen, och den betyder mycket, var att föräldrarna bara kunde några enstaka ord på det språk han var beroende av för normal språkutveckling.

Pia

Ungefär samtidigt med att vi fick återuppta kontakten med Martin träffade vi också de två flickorna som skulle ingå i gruppen. Först Pia som då var nio månader gammal och har döva föräldrar och kort därefter Sofi som har hörande föräldrar och vid första besöket var ungefär ett år och tio månader.

Pia var liksom Martin enda barnet i familjen. Hennes föräldrar var invandrare men det bedömdes inte som någon viktig faktor i projektet. Föräldrarna använde teckenspråk till henne, till varandra och till sina bekanta. Att en del tecken kom från ett annat teckenspråk är inte av större betydelse än ifall en hörande familj har en annan dialekt än omgivningen. Så småningom har det visat sig att det troligen ändå betydde något att föräldrarna kom från ett annat land. Inte i språkligt avseende men väl när det gäller deras syn på barn och uppfostran. Pia får en sträng uppfostran jämfört med svenska barn vilket kan antagas påverka hennes utveckling. Pia har, i motsats till Per som också har döva föräldrar, inte kommit att spela en central roll i projektet. Det beror huvudsakligen på att hon är mycket blyg, reserverad och stillsam. Hon tittar sig nyfiket omkring

men uttrycker sig inte mycket. Hon verkar fullständigt normal, bara inte särskilt språksam. När hon tecknar använder hon ett mycket rent och "vuxet" teckenspråk men inför en videokamera avstår hon helst. Hon är inte svårkontaktad men hon låter inte lura sig till att bidra med material för analys av barnspråk. Trots att Pia har döva föräldrar och en tidig normal språkutveckling är det från henne vi har minst material.

Sofi

Sofi har hörande föräldrar och en drygt ett år yngre hörande lillasyster. Hennes mamma hade redan innan Sofi föddes haft kontakt med döva barn genom sitt arbete. Det bidrog säkert till att hon reagerade mindre chockartat på beskedet att Sofi var döv. Hon kunde också några tecken men inte mycket mer. Pappan hade deltagit i teckencirkel en termin men slutat därför att han inte lärde sig något. Båda föräldrarna kunde alltså ett litet antal tecken, bara något fler än Martins. Sofi hade en lika torftig språkmiljö som Martin och hon är ett år äldre. Men i likhet med Martin verkade Sofi glad, lättkontaktad och livlig, ja nästan rastlös.

Våra erfarenheter från första året

Under första året fick vi alltså kontakt med de fyra barn vi fortsättningsvis skulle följa:

Per, döva föräldrar, född maj 74
Sofi, hörande " , född maj 74
Martin, hörande " , född jan 75
Pia, döva " , född maj 75

Att under de följande projektåren fortsätta att bara observera dessa fyra barn kändes omöjligt. Sofi och Martin hade ett orättvist utgångsläge jämfört med Per och Pia. Under sådana förutsättningar skulle bara observationerna komma att utmynna i att det är bättre att ha döva än hörande föräldrar när man själv är döv.

Att villkoren för utveckling var ogynnsamma märktes inte så tydligt i Martins beteende. Han var så pass ung det här året att det verkade normalt att han inte tecknade. En jämförelse med Per i samma ålder och Pia tydde dock på att Martin skulle ha kunnat teckna mer ifall teckenspråk använts runt omkring honom. Ännu tydligare syntes detta hos Sofi som ju är jämnårig med Per (endast åtta timmar skiljer dem i ålder). Sofi låg klart mer än ett år efter Per i språkligt avseende.

Per och Pia hade en normal eller rik språklig miljö i sina hem. Daghems miljön var visserligen torftig kommunikationsmässigt men den miljö som är viktig för utveckling i småbarnsåldern är den som familjen utgör. Vi kunde se att i de döva familjerna fanns en mängd kunskap om och förståelse för döva barn som de hörande föräldrarna saknade. De kunskaperna är bland annat att de behärskar teckenspråk men också att de förstår sina barns möjligheter och begränsningar, de vet att man klarar sig långt med att använda ögonen, de känner till dövskolan, dövföreningen och de aktiviteter som finns där, de vet något om vilka möjligheter barnet har som vuxen döv i den hörande världen. Sådana kunskaper skapar trygghet i deras förhållande till sina barn. Därför ville vi försöka förmedla dem till de hörande föräldrarna.

Andra året

I början av andra året ordnade vi den första av två kurser i "kommunikation med döva barn" för Sofi och Martins föräldrar och med ytterligare några hörande föräldrar som deltagare. Kursen var en internatkurs med intensiv undervisning i små grupper. Pers föräldrar tog hand om barnen på dagtid och de döva projektarbetarna med förstärkning* undervisade föräldrarna. Också Pia och hennes mamma deltog. (Kursveckan finns beskriven i en tidigare rapport: Ulfsparre, 1978. En utförligare beskrivning är under utarbetande.)

Kursen var ett tillfälle för döva och hörande föräldrar att träffas och utbyta erfarenheter, och barnen fick möjlighet att träffa varandra och vuxna döva. En del av undervisningsmaterialet utgjordes av videoinspelningar av kommunikation i de döva familjerna. På det sättet kunde de döva föräldrarnas kunskaper förmedlas både direkt genom undervisning och indirekt genom umgänge. Barnen videofilmades i grupp i interaktion med varandra och med Pers föräldrar. På kvällarna umgicks alla: barn, föräldrar och lärare. I den samvaron var döva, barnen inräknade, i majoritet. Barnen var med så länge de orkade men de vuxna fortsatte långt in på nätterna med diskussioner och frågor om hur det är att vara döv, hur det var förr, hur dövskolan fungerar, hur dövas förening fungerar och vad den betyder för döva osv. På det viset fick föräldrarna mycket information om dövhet samtidigt som de tränade teckenspråk. Under hela året ordnade vi sedan träffar varje månad för samma grupp föräldrar, barn och lärare på kvällstid. Projektgruppen dvs barnen, deras föräldrar och projektarbetarna träffades dessutom själva ibland.

Mot slutet av andra året ordnade vi en ny intensiv kursvecka med samma deltagare och lärare. Denna andra vecka innebar ännu intensivare teckenspråksundervisning än den första, men bety-

* Förstärkningen Lars-Åke Wikström (döv) arbetade en tid i projektet men övergick så småningom till ett annat forskningsprojekt Dövas teckenspråk som leddes av Brita Bergman. Lars Åke, som är en skicklig lärare, har flera gånger hjälpt oss med undervisning.

delsen av den rent sociala kontakten mellan döva och hörande, vuxna och barn var förmodligen viktigast även den gången.

Sammanfattningsvis kan vi säga att föräldrar, barn och projektarbetare lärde känna varandra väl under detta år. Vi blev till en grupp och vi upplevde varandra som vänner. Projektarbetarna fick ett oprofessionellt och personligt förhållande till föräldrarna. Detta har varit viktigt för vårt arbete med barnens språkutveckling.

Videoinspelningar och hembesök

Observationerna av barnen gjordes även under andra året i form av besök i hemmen eller daghemmen. Besöken gjordes ganska regelbundet ungefär var fjortonde dag men videoinspelningarna blev mer oregelbundna än vi från början avsett. Vi tänkte först videofilma barnen var sjätte vecka men det visade sig att barnen inte utvecklades med jämna intervall. Därför använde vi fjortondagarsbesöken så att när vi tyckte att vi såg något nytt hos barnen så videofilmade vi dem kanske redan nästa dag, även om det bara gått två veckor sedan senaste inspelningen. Det betydde också att det i vissa fall gick flera månader mellan inspelningstillfällena. (Vi har trots det mer videomaterial än vi någonsin hinner analysera.)

En orsak till att det ibland kunde gå flera månader utan att vi tyckte oss märka någon utveckling hos barnen finns också att söka i själva formen för besöken. Trots att vi försökte variera tidpunkten, veckodagarna osv fick besöken en sorts rutinform. "Vi kommer in, det serveras kaffe, en av oss pratar med föräldrarna och den andra tittar på barnet som leker på golvet." (Vi försökte att alltid vara två personer från projektet vid varje besök för att den ena skulle kunna svara på föräldrarnas behov att prata om barnet medan den andra ägnade sig åt barnet.) Den här rutinmässiga formen gjorde att barnen också uppträdde mycket lika från gång till gång. Mammorna brukade också säga att barnen tecknade mindre vid våra besök än vid olika andra tillfällen.

Heldagsinspelningarna

För att ta reda på om det var en riktig iakttagelse att barnen tecknade mindre vid våra besök och för att få en mer varierad bild av barnens kommunikation i familjen gjorde vi en heldagsinspelning, först en hos Per och sedan en hos Sofi. Heldagsinspelningen gjordes på det sättet att vi gick in i familjens lägenhet halv sju en lördagsmorgon (innan någon hade vaknat) och filmade barnet från det att det vaknade och fram till halv två på dagen. Då avbröt vi för ett dygns paus och återupptog inspelningen halv två på söndagen och fortsatte att filma tills barnet somnade på söndagskvällen. Med kameran följde vi barnet hela tiden i allt vad barnet gjorde under hela dagen. Det visade sig mycket riktigt att mammorna haft rätt. Barnens språkfärdighet var mycket större än de visade vid våra fjortondagarsbesök. Förmodligen hade vår närvaro och kameran en viss dämpande effekt på hela familjen, men det här materialet är ändå den viktigaste dokumentationen om barnens kommunikation och miljön i hemmet.

(Dessa heldagsinspelningar utgjorde självklart ett stort intrång i familjerna och vi är tacksamma för den uppoffring som föräldrarna på det här sättet gjorde. (Hos Martin gjordes heldagsinspelning året efter).)

Så vitt vi vet är dessa inspelningar unika och någon liknande upptagning har inte gjorts med hörande barn. Vi samlade alltså videomaterial av tre typer under detta år. Dels filmade vi barnen i grupp under kursveckorna, dels filmade vi dem individuellt hemma eller på daghemmet och till sist filmade vi dem i familjen under en hel dag. Den sista typen är den vi mest noggrant analyserat.

Våra erfarenheter från andra året

Det kanske viktigaste vi lärde oss gällde föräldraundervisningen och dess effekt på barnens språkutveckling.

De två kursveckorna och de regelbundna träffarna däremellan räckte för att ge de hörande en väl fungerande kommunikation med sina döva barn. Det betyder inte att föräldrarna nu behärskade dövas teckenspråk - långt därifrån. De tecknade ett mycket brutet teckenspråk jämfört med de döva föräldrarna men de tecknade snabbt, mycket och gärna. Framförallt så kunde de avläsa och förstå sina barn. De fick också genom kontakten med döva en mycket mer positiv attityd till såväl teckenspråk som det egna barnet.

Vi tror att den attitydförändringen är det viktigaste resultatet av undervisningen och den viktigaste faktorn i barnens utveckling. Vi kunde iaktta stor tolerans och stort tålamod hos barnen inför föräldrarnas teckenspråkliga brister. Samtidigt kunde vi också se hur viktigt det var för barnen att inte behöva ta om och ta om när de berättade något för föräldrarna. Martin t ex använder tre, fyra tecken med olika betydelser för kvinna som "gumma", "tant", "kvinna", "mamma". Martins pappa har endast tecknet "tant" i sitt aktiva teckenförråd men han förstår sonens synonymer.

Förmodligen är det omöjligt att skilja på de här två faktorerna, positiv attityd och god språkförståelse. För att någon ska kunna lära sig förstå dövas teckenspråk som vuxen (eller något annat språk) krävs troligen en positiv attityd till användarna av det språket. Om sedan teckenspråksundervisning åstadkommer denna attityd hos eleverna eller attityden finns som en förutsättning för att undervisningen ska ge resultat kan vi inte svara på.

Barnen visade det här året en mycket snabb utveckling och Pers försprång före Sofi och Martin minskade. En inspelad dialog mellan Sofi och hennes (hörande) pappa kunde användas som undervisningsmaterial vid den andra kursveckan. Vid början av året fanns en onaturlig överensstämmelse dels mellan teckenförrådet hos barn och föräldrar dels mellan aktiv och passiv språkbehärskning hos barnen. Barnen använde precis de tecken

som föräldrarna kunde och inga andra. Barnen speglade direkt föräldrarnas teckenförråd.

Det normala är ju att föräldrar behärskar det språk som skall bli barnens primärspråk. Det betyder att det språk som används omkring barnet innehåller mycket som barnet inte förstår. Också många yttranden som riktas till små barn innehåller ord och kombinationer som egentligen ligger över barnets nivå. Hur mycket det betyder för språkutvecklingen vet vi inte. Vi kan bara notera att projektbarnens hörande föräldrar inte kunde mycket mer än sina barn vid den här tiden.

Det är också normalt för barn redan i den här åldern att förstå mycket mera än de själva kan uttrycka. Deras passiva språk eller språkförståelse utvecklas tidigare än deras aktiva språkproduktion. Förmodligen är den mer utvecklade språkförståelsen mycket viktig som förutsättning för att språkproduktionen ska utvecklas. Projektbarnen förstod inte många fler tecken än dem de själva producerade. Deras aktiva språk var lika stort som deras passiva.

Vid slutet av året var situationen en helt annan. Föräldrarna kunde nu många andra tecken än dem barnen använde. Föräldrarna kunde prata om "vuxensaker" på teckenspråk i barnens närvaro. Det är viktigt för språkutvecklingen att samtal i barnets närvaro kan röra sig om saker som barnet inte omedelbart förstår. Barnens passiva språkbehärskning hade också utvecklats till att bli långt större än det aktiva språk barnen producerade. Barnen förstod utsagor från både föräldrar och andra som var mycket mer komplexa än de utsagor de själva kunde formulera. Barnen började också producera tecken som föräldrarna inte använde men väl förstod.

Föräldrarnas teckenspråksfärdighet var en viktig källa till stimulans för barnen. En annan källa utgjorde kontakten med vuxna döva. Vi hade förväntat oss att kommunikationen mellan barnen och "vuxna infödda talare av teckenspråk" skulle stimu-

lera utvecklingen och det kunde vi också iaktta under kursveckorna och träffarna. Däremot hade vi inte förväntat oss att barnen skulle få mycket utbyte av varandra. Vid första kursveckan då de två äldsta projektsbarnen var 2 1/2 och de yngsta bara 1 1/2 hade vi inte väntat oss att barnen faktiskt skulle samtala med varandra. Vi hade ju sett barnen på sina daghem där de lekte för sig själva bredvid de hörande barnen. Vi hade inte upplevt dem som speciellt isolerade utan tyckt att det var normalt för deras ålder att inte interagera i grupp och framförallt inte språkligt.

Vi blev överraskade över den skillnad i beteende barnen visade i grupp med varandra jämfört med på daghemmet. De lekte med varandra och de samspråkade. Vi har till och med en inspelning som visar hur Per (då 2;6) undervisar Martin (då 1;9) i teckenspråk med hjälp av en bilderbok. Att barnen tidigt på det här sättet fick träffa varandra var ytterligare en källa till stimulans i utvecklingen. Det är förmodligen den enda åtgärd från projektets sida som också svarade mot ett behov hos de döva föräldrarnas barn. Både Per och Pia har ju teckenspråk som modersmål i alla avseenden. Deras föräldrars umgänge består huvudsakligen av döva, så barnen har naturlig kontakt med många vuxna som använder teckenspråk. Däremot har ju döva i allmänhet inte döva barn och varken Per eller Pia hade några jämnåriga döva kamrater. Det fick de genom projektets föräldraverksamhet.

Vid andra årets slut efter den andra kursveckan tyckte vi att föräldrarna klarade sig själva och att vi hade tillräckligt material från barnens kommunikation i familjen. Vi behövde inte längre arrangera träffar och undervisning. Vi bara träffades ändå - föräldrar, barn och projektarbetare. Däremot ville vi ordna något för barnen så att de under stimulerande former fick träffa varandra och vi ville kunna observera deras utveckling i grupp. Vi hade också vissa pedagogiska idéer rörande tidig läsundervisning som det dock visade sig senare var dåligt genomtänkta.

Tredje och fjärde året

Lördagsskolan

Barnen var vid början av tredje året mellan 2 1/2 och 3 1/2 år gamla. De hade då minst ett år kvar till förskola, Pia t o m två år. Det är ju normalt så att barnen börjar i förskola med andra döva barn och hörande först i fyraårsåldern. Det betyder att döva barn i allmänhet inte träffar döva jämnåriga förrän så pass sent som i fyraårsåldern. Den verksamhet för barnen som vi då startade och som vi kallade lördagsskolan kan ses som en enspråkig för-förskola av samma typ som ibland ordnas för invandrarbarn.

Lördagsskolan innebar att barnen träffades i vårt arbetsrum på universitetet tre timmar varje lördagseftermiddag. Föräldrarna lämnade och hämtade barnen men deltog inte i lördagsskolan. Största delen av tiden användes till fri lek, men någon mer strukturerad eller vuxenstyrd sysselsättning fanns med varje gång. Så t ex berättade vi sagor, stöpte ljus, gjorde smör, planterade solrosfrön, gick på muséer eller barnteater. Vi arbetade med bokstäver också på olika sätt. Barnen kunde snart alla handalfabetets handformer och deras motsvarighet i skrift. De skrev bokstäver, målade bokstäver och formade bokstäver i modellera. De lärde sig att skriva sina egna namn och känna igen varandras och våra förnamn. Vi försökte utvidga detta till läsning. Vi skrev ord och enkla meningar som vi hoppades skulle betyda att barnen ville börja läsa svenska ord. Vi hade inte riktigt tänkt igenom detta att läsning för de här barnen samtidigt betydde införande av ett nytt språk - svenskan. När vi insåg det och såg att barnen inte var intresserade av läsning avbröt vi det försöket. Läsning var för abstrakt för dem ännu men att leka med bokstäver i olika former och med de egna namnen var spännande. Genom att avbryta läsexperimentet fick vi också en mer konsekvent enspråkig verksamhet på teckenspråk. Lördagsskolan beskrivs närmare av Birgitta Ozolins i en kommande rapport.

Efter tredje året skulle Per, Sofi och Martin börja i förskola tillsammans med två andra döva barn och fem hörande. Vi hade då tänkt sluta med lördagsskolan eftersom barnen ändå träffades och vi kunde besöka förskolan. På barnens begäran (och för Pias skull) fortsatte vi med lördagsskolan även detta år om än inte varje lördag. Vi insåg att barnen ville ha kvar just den formen som lördagsskolan erbjöd dem för umgänge. Däremot kan vi inte veta om det var enspråkigheten, projektarbetarna som personer, lokalen eller något annat som var det viktiga för barnen.

Barngruppen utökades med ett barn i lördagsskolan under fjärde året. Lena, som hade blivit placerad på samma daghem som Martin under tredje året och började i samma förskola som Martin och de andra, anslöt sig.

Lena

Vi ska nu berätta mer om bakgrunden till att Lena kom in i projektet. Hon är född i oktoter 1974. Redan när hon var sex månader gammal konstaterades att hon var hörselskadad. Vid 9 - 10 månaders ålder fick Lena en hemvägledare som träffade henne regelbundet de tre följande åren. Det vi vet om Lenas första tre år har framkommit vid intervju med hemvägledaren och Lenas mor.

De första åren kommunicerade Lenas omgivning med henne med tal i örat. Man trodde att hon hörde något och att hon med hjälp av hörapparat skulle kunna fungera med talspråk. Så småningom när Lena var drygt 2 1/2 år och ännu inte börjat tala försökte mamman och hemvägledaren istället teckna lite. Mamman säger att hon märkte direkt att Lena reagerade på tecknen och mamman blev övertygad om att Lena behövde teckenspråk. Mamman lärde sig några tecken (ca 30) av hemvägledaren och använde dem. När Lena var nästan 3 år kunde hon själv samma 30-tal tecken. Då började hon på det daghem där Martin fanns. Han var då drygt 2 1/2 år. Martin tecknade så mycket man kan vänta sig att ett livligt hörande barn talar i den åldern.

Lena och Martin fann inte varandra direkt. De första veckorna var Lena helt ensam på daghemmet och hon verkade olycklig. Så småningom hittade Martin och Lena varandra och blev kamrater. De lekte sedan uteslutande med varandra. Lenas teckenspråk utvecklades nästan explosionsartat sedan hon fått kontakt med Martin. Hon kom hem och berättade olika saker på teckenspråk som hennes mamma inte förstod. Så småningom började Lenas och Martins familjer att umgås och Martin hälsade ofta på hemma hos Lena. Lenas mamma lärde sig också mycket från Martin och även om hon inte på de två år som har gått när detta skrivs hunnit ikapp Lena, så kan hon ändå kommunicera ganska bra på teckenspråk nu.

Vi i projektet hade ingen kontakt med Lena under lördagsskolans första år. Men ett år efter det Lena börjat umgås med Martin träffade vi henne första gången. Hon tecknade då ungefär lika mycket som de andra barnen. Det var Martin som begärde att Lena skulle få börja i lördagsskolan. Han visar en lite faderlig omsorg om henne och vill alltid hjälpa henne. Lena var en tid ganska dominerad av Martin, men när hon fick träffa fler döva barn i förskolan och lördagsskolan frigjorde hon sig och leker nu också med andra än honom och avvisar hans hjälp när hon vill klara sig själv.

Att som Lena lära sig sitt första språk helt genom kontakt med jämnåriga har varit det vanliga för döva barn. Det var förr ofta så att barnens första kontakt med teckenspråk var vid skolstarten i dövskolan vid sex-sju års ålder. Numera blir det allt vanligare att föräldrarna lär sig teckna och att barnen tidigt träffar döva i olika åldrar. Lena är visserligen ett exempel på hur mycket kontakt med jämnåriga kan betyda för språkutvecklingen (Goldin-Meadow, 1975) men hon är inget argument för att det skulle räcka om döva barn träffar varandra tidigt. Det är fortfarande viktigast att föräldrarna ges möjlighet att lära sig teckna för att kunna kommunicera bra med barnen. Föräldrarnas möjlighet att kunna påverka barnets socialisation är ju i

mycket beroende av deras kommunikationsfärdighet.

Innan barnen började i förskolan blev vi ombudda att ordna en intensivkurs i teckenspråk för personalen i den förskolan och annan förskolepersonal. (Förfrågan kom från personalen genom Gunnel Blücher, föreståndare för förskolan och hemvägledningen i Stockholms stad, som vi hela tiden haft ett gott samarbete med.) Personalen kände att de behövde förberedelse för att kunna ta hand om just dessa barn. Den kursen blev en möjlighet att förbereda och underlätta barnens förskolestart. Personalen i förskolan fick dels undervisning i dövas teckenspråk, dels information om vad som hänt med barnen tidigare år. Vi hade också livliga diskussioner om förskolepedagogik och integrering. Dessa diskussioner bidrog till att man ett år senare hösten -79 startade en daghemsgrupp för döva barn i anslutning till fritidshem för döva barn vid Dövas hus i Stockholm.

Under året i förskolan var barnen integrerade med hörande barn. Där fanns en döv förskolelärare och den hörande personalen tecknade bra. Under det året bestämdes att hela dövgruppen från förskolan + Pia skulle börja på daghemmet för döva när det så småningom startade. Därför fick även det femte barnet i förskolan, Nils, komma till lördagsskolan vid slutet av fjärde projektåret. Gruppen projektbarn ökade därför till sex i allra sista skedet.

TV-program

För att sprida det vi nu vet om döva barns utveckling och språk har vi valt att göra ett TV-program i samarbete med Utbildningsradion. Det har vi gjort av två orsaker. Dels vill vi informera människor utanför den lilla krets som läser forskningsrapporter, dels är det mycket svårt att i skrift verkligen beskriva hur barnen kommunicerar (se Bergman -79). När vi skriver om barnen har vi svårt att göra påståendet att barnen är normala riktigt sannolikt. Det görs lättare på TV eller videoband där barnen själva är med. TV-programmet heter (förmodligen) Dom förstår varandra, och kommer att kunna rekvireras från Utbildningsradion från och med mars 1980.

REFERENSER

Ahlgren, I., Språkpsykologi, 2 uppl. Lund 1978.

Bergman, B., Tecknad svenska, SÖ FoU-rapport 28. Skolöverstyrelsen
1977.

Bergman, B., Dövas teckenspråk - en inledning, FoT III 1979.

Goldin-Meadow, S. & Feldman, H., The Creation of a Communication
System: A Study of Deaf Children of Hearing Parents i
Sign Language Studies 8, 1975.

Ulfsparre, U., Teaching Sign Language to Hearing Parents of Deaf
Children i FoT II 1978.

Inger Ahlgren

DÖVA BARN OCH VUXNA DÖVA

Hur man definierar dövhet (barndomsdövhet) beror i hög grad på om man avser döva barn eller vuxna döva.

När man talar om döva barn eller gravt hörselskadade barn menar man oftast barn med en hörselnedsättning som är stor nog för att äventyra talspråksutvecklingen. Talar man istället om vuxna döva menar man den grupp som för inbördes kommunikation använder teckenspråk och som grundutbildning har dövskola. I det ena fallet uppmärksammas en brist i människans normala utrustning och de konsekvenser den bristen har. I det andra ser man istället på det egna språket och de gemensamma erfarenheter som utmärker gruppen. I det första fallet kan vi tala om en handikappdefinition och i det andra om en etnisk definition. Eftersom det också har konsekvenser för hur forskning bedrivs kan det vara intressant att diskutera lite närmare hur de här två förhållningssätten till dövhet påverkar pedagogik, föräldrarådgivning, politiska åtgärder för döva, politiska krav från döva och attityder till döva och till hörande. Det är också så att just nu pågår i Sverige en förändring som gäller synen på det döva barnet. Det döva barnets framtida tillhörighet till gruppen vuxna döva börjar alltmer ses som en tillgång för barnet. Därigenom har teckenspråket alltmer kommit att uppmärksammas som en möjlighet för barnet till normal utveckling. Vi kan urskilja en allt tydligare strävan att jämställa döva barn med barn som har annat modersmål än svenskan. (Tydligaste referens är integrationsutredningens delbetänkande om dövskolans huvudmannaskap. SOU 1979:50. Bil 1 Dövas tvåspråkighet.)

Vuxna döva

Låt oss börja med lite fakta om gruppen vuxna döva i Sverige.

Döva är sedan 1800-talet organiserade i dövföreningar. Den första lokala föreningen startade 1868 i Stockholm och fungerade också som sjuk- och begravningskassa. Så småningom bildades olika lokala dövföreningar runt om i landet och dessa organiserade sig i början av 1920-talet i ett riksförbund som nu heter Sveriges Dövas Riksförbund, SDR. Redan 1907 hölls det första mötet för döva från de nordiska länderna och idag är SDR också medlem i WFD, World Federation of the Deaf.

SDR består idag av 52 lokalföreningar, som i sin tur har olika sektioner som kvinnoorganisationer, idrottsföreningar, konst-, bridge-, schack-, motorklubbar osv. Riksförbundet ger ut en tidning (SDR-Kontakt), ordnar barnkolonier, ungdomsträffar, pensionärsträffar, utlandsresor, kulturdagar och nordiska träffar. SDR har en egen folkhögskola och egen videoproduktion. Allt detta ger en antydning om att dövgruppen är aktiv och att de döva träffas ofta. De är inte isolerade. Döva i allmänhet har förmodligen fler bekanta än hörande. Gruppen utgörs av ungefär 5-6000 personer som definierar sig själva som en språklig minoritet och som krävt samhällets erkännande av sitt eget språk i decennier. Samtidigt ser SDR sig som en handikapporganisation. De döva får handikappersättning och pensionärsrabatt på inrikes resor. De döva definierar sig själva huvudsakligen etniskt men det finns alltså inslag av handikappsyn i SDR:s ideologi. Hörseln och graden av hörselnedsättning påverkar dock inte nämnvärt en persons grupptillhörighet i dövgruppen. Den som har teckenspråk som sitt primärspråk och har gått i dövskola är döv oavsett hörselrester. Det finns i teckenspråket två tecken för döv. Det ena tecknet betyder "döv människa" och används om medlemmar i den egna etniska minoriteten. Det andra tecknet betyder "hör inget". Detta är en distinktion som görs bara av teckenspråksanvändare. Tecknet för hörande är däremot dubbeltydigt. Det kan ha en adjektivisk betydelse motsvarande den svenska. Men lika ofta används det som beteckning på sådana hörande som har eller har haft inflytande över döva som t ex dövklärare eller andra

experter. Det kan då ha en negativ klang. I den betydelsen använder vi inte ordet på svenska. De flesta som hör normalt tänker inte på sig själva som hörande.

Döva vuxna har till helt nyligen varit en språklig minoritet som just bestått av vuxna medlemmar. Först år 1979 kom ett förslag om juniormedlemskap för döva barn och ungdomar i SDR. Detta faktum har sin grund i att även om en stor del av de döva är döva på grund av arv så får de flesta döva hörande barn. Ärftlig dövhet är oftast recessiv och det finns många olika typer. Döva föräldrar har därför inte mycket större chans än hörande att få döva barn. Endast mellan 5 och 10 % av de döva barnen har döva föräldrar. Det betyder att dövgruppen till skillnad från andra språkliga minoriteter inte överför språket från föräldrar till barn. De flesta vuxna döva idag har fått sin första kontakt med sitt primärspråk i och med skolstarten och genom döva skolkamrater. Många av dem har aldrig sett teckenspråk användas av döva småbarn. Deras egna hörande barn lär sig svenska och går i vanliga skolor. Detta är också den viktigaste anledningen till att döva i så ringa utsträckning kunnat påverka utformningen av dövpedagogiken och teckenspråkets ställning i dövskolan.

Döva barn och deras föräldrar

Om vi nu istället ser på döva barn och undantar den lilla grupp som har döva föräldrar så får vi en helt annan bild av dövhet. Det föds mellan 50-100 döva barn om året i Sverige. Med döv menas då ett barn med en sådan hörselskada att talspråksutveckling genom hörsel inte är att förvänta. Därutöver föds ett antal hörselskade barn med varierande grad av hörselnedsättning eller mer eller mindre användbara hörselrester. Även om kanske 50 % av barnen har ärftligt betingad hörselskada så har, av skäl som framgår ovan, de flesta föräldrarna inte tidigare haft kontakt med döva eller teckenspråk. Föräldrarna har därigenom en mycket känslig position och är mycket beroende av vilken slags information och vilka råd de får om sitt barn.

Det finns en utbyggd organisation för att ta hand om barnet och familjen som sköts av Landstinget genom den pedagogiska hörselvården. Så snart hörselskadan har konstaterats får barnet individuellt avpassade hörseltekniska hjälpmedel (hörapparat). Barnet får en hemvägledare som besöker familjen regelbundet fram till dess att barnet börjar i förskola i fyraårsåldern. Föräldrarna får också vårdbidrag. Samhällets beredskap att ta hand om hörselskadade och döva barn är avsevärt större än när det gäller t ex barn som föds med grava synskador. Innehållet i de råd föräldrarna får beror till viss del på barnets audiogram. Audiogrammet anger vad barnet hör med olika ljudstyrka och på olika frekvenser. Med kunskap om talljudens frekvenser kan man med hjälp av audiogrammet ange om barnet (med hörapparat) kan höra tal eller inte. Ett barn som inte kan uppfatta tal alls anses inte ha mycket nytta av hörapparaten men får en ändå. Många barn ligger i gränsområdet mellan dövhet och användbara hörselrester och beter sig individuellt olika när det gäller förmågan att uppfatta talljuden. Det kan då vara svårt att ge föräldrar exakta anvisningar om hur de skall behandla barnet.

Tills för ungefär 10 år sedan var föräldrarådgivning och hemvägledning mycket ensidigt inriktad på talutveckling. Barnen skulle oavsett hörselrester tränas att tala och förstå tal. Den ensidigheten berodde delvis på de framgångar man vunnit med talträning (enl Wedenbergs metod) av barn med hörselrester (Wedenberg 1954). Men kanske lika viktig var tanken att barnet till varje pris skulle kompenseras för sitt handikapp och bli så "hörande" som möjligt. Teckenspråk blev då inte alls aktuellt. Det fanns en övertro på tekniska hjälpmedel och möjligheter att lära ut talspråket genom intensiv träning (se t ex LGR 1969 suppl. spsk sid 54-57). Hela synsättet betonade hörselns och talspråkets betydelse för utveckling (Madebrink 1970). Det döva barnets föräldrar uppmanades att arbeta med träning av barnets talproduktion och taluppfattning. Många föräldrar kan berätta om det arbetet som en förtvivlad kamp för att få barnet att säga något enda begripligt ord eller uppfatta den enklaste uppmaning. En utmärkt skildring av de känslor av hopp och förtvivlan och desperation hos såväl föräldrarna som barnet finns i boken Deaf like me (Spradley & Spradley 1978). När

det döva barnet efter åratals träning ändå inte varken uppfattar eller producerar talade ord upplever hela familjen en känsla av totalt misslyckande.

Det stora avståndet mellan vuxna döva och döva barn betyder också att hörande föräldrar inte får en aning om det sociala sammanhang i vilket barnet kan ingå som en fullvärdig medlem på sina egna villkor. Föräldrarna ser på barnet som en bristmänniska som inte lär sig något språk och därför kommer att vara handikappad och isolerad hela sitt liv. Redan när första beskedet om barnets dövhet kommer upplever många föräldrar att barnet liksom förändras från att vara deras son eller dotter till att bli ett problem, en hörapparatsbärare, en handikappad.

"Somehow when my child was diagnosed as deaf, I stopped seeing him as a child and looked at him as DEAF..."

Wilson 1976 (sid 29)

När sedan det enorma arbete som föräldrarna lägger ner på att kompensera barnet leder till upprepade misslyckanden befasts ofta känslan att barnet i alla avseenden är något annat än ett normalt barn.

Så småningom - för ca tio år sedan - började man framförallt i förskolan och inom hemvägledningen använda tecken för att underlätta kommunikationen med döva barn. Tecken kom från början till användning som stöd till läppavläsning och taluppfattning. Se t ex följande citat från "Information till föräldrar" från LltS, Möln-dal, utarbetat av hörselvårdskonsulenter och förstadielärare (1970-talet okänt tryckår). (Understrykningen min egen.)

"För att det döva och hörselskadade barnet ska få ett så normalt språk som möjligt och en harmonisk utveckling i övrigt, måste alla språkgivnings-metoder tas till vara. Man kan välja att kommunicera enbart via tal och avläsning eller med tillägg av tecken. Ett bra hjälpmedel är tidig läsinlärning. Vad man väljer beror på varje barns förutsättningar och behov.

Teckenspråket består dels av handalfabet dels av tecken motsvarande ord. Teckenspråket följer talet på samma sätt som skriften. Vid användning av teckenspråk tecknar man samtidigt som man talar. Handalfabetet kompletterar där tecken saknas t ex egennamn."

Tecknen sågs inte som ett självständigt språk utan som ett hjälpmedel bland andra i träningen av talspråket. Sedan tecken började användas har dock utvecklingen gått mycket fort. Vuxna döva har alltmer börjat betraktas som en tillgång i arbetet med döva barn. Vuxna döva har erkänts som identifikationsobjekt för barnen och som informationskälla för föräldrarna. Detta har i sin tur dragit med sig ett intresse för dövas teckenspråk också när det gäller små döva barn och deras hörande föräldrar. Dövas teckenspråk får nu alltmer status av modersmål för döva barn. De hörande föräldrarna får undervisning i dövas teckenspråk bl a på SDR:s egen folkhögskola i Leksand. Dövlärare och andra som arbetar med döva kräver utbildning i dövas teckenspråk. TV visar program på dövas teckenspråk för både barn och vuxna. Det betyder att det döva barnet får alltmer gynnsamma villkor för sin utveckling och att den stora klyftan mellan vuxna döva och döva barn håller på att minska. Det döva barnet i Sverige ses mera som potentiellt tillhörig en språklig minoritet än som en svårt handikappad individ.*

Men är då inte döva barn handikappade? Vad betyder det egentligen att födas döv för ens begreppsbildning och allmänna utveckling? Har inte just hörselsinnet stor betydelse för normal utveckling?

Hörselns betydelse

Ett sätt att få veta något om hörselns betydelse för utveckling skulle vara att jämföra blinda talande barn och döva tecknande barn med avseende på deras begreppsbildning, sociala och emotionella utveckling. Någon sådan studie har så vitt jag vet inte gjorts. De undersökningar som ibland refereras som jämförande har alltid gällt döva barn som inte haft teckenspråk i sina hem (se t ex Furth 1964). Att jämföra döva barn med döva föräldrar och blinda barn med seende föräldrar blir inte heller riktigt rättvisande eftersom döva föräldrar rimligtvis accepterar döva barn som sin egen sort mycket naturligare än seende föräldrar kan göra med blinda barn.

*I detta avseende kan vi lugnt påstå att Sverige hunnit längst i världen.

Själv har jag inte haft möjlighet att jämföra döva barn som har hörande och tecknande föräldrar med blinda barn, men jag kan ställa det jag lärt mig om döva barn mot observationer om blinda barn som gjorts av andra. Mina källor i den jämförelsen är dels personlig kontakt med Ulf Janson som studerat synskadade spädbarn i deras familjer dels boken *Blindness in early childhood* (Warren 1977).

Ett iögonfallande faktum är då att dövhet upptäcks mycket sent hos barn jämfört med blindhet. Att ett barn är blint upptäcks oftast redan första levnadsveckan, medan dövhet ofta inte upptäcks förrän barnet är ett år gammalt eller äldre. Detta betyder dels att blinda barns föräldrar mycket tidigt får veta att barnet inte ser, dels att döva barn inte uppträder tillräckligt avvikande från hörande för att ge föräldrar och andra anledning till oro. Det betyder också att det finns forskning om första levnadsåret hos blinda barn men inget liknande hos döva barn. Döva barn uppträder avvikande tydligast genom att talspråksutvecklingen uteblir, medan hela den förspråkliga utvecklingen är normal. Det blinda spädbarnet är därmed i många avseenden försenat under första året. Barnet griper inte efter saker, sätter sig inte, vänder sig inte mot ljud, samordnar inte händerna, reser sig inte, kryper inte och går inte själv i normal tid. Allt som har att göra med förflyttning är starkt försenat, medan sådant som att sitta, stå med stöd eller gå med stöd utvecklas normalt. Det kan tolkas så att barnets information om omgivningen inte räcker för att det ska våga försöka utforska annat än den omedelbara taktilt uppfattbara omgivningen. Det är visuell information som lockar barn att förflytta sig (Janson).

Det finns undersökningar som visar att också seende barn först vid 9-12 månaders ålder vill undersöka ljudkällor som de inte tidigare har sett. Blinda barn visar ofta ängslan inför ljud som de inte kan koppla till en taktil erfarenhet. Det blinda barnet kan under spädbarnstiden inte utnyttja ljud för att kompensera för bristen på visuell stimulans. Det beror på att de flesta ljud är tolkbara endast via synen. Synintrycken är däremot oftast självständigt tolkbara. Ett annat sätt att säga detta är att de flesta saker som låter syns också, medan de flesta saker som syns

inte ger ljud ifrån sig.

När det gäller förspråklig kommunikation är det också det visuella som är grunden. Små barn kommunicerar med gester och minspel lika mycket som med rösten. Det hörande lilla barnet reagerar tidigt på mannans leende, hennes utsträckta händer, pekningar osv. Barnet självt använder olika gester, kropps rörelser osv för att uttrycka sig. Att barnet "svarar" på mammas mimik och gester är lika viktigt för att mamman ska fortsätta att le och kommunicera som mammas gester är för barnet. Det visas också av observationer på blinda barn och deras mödrar (Fraiberg 1974). Det blinda spädbarnet reagerar inte med leende och ivriga rörelser när mamman ler och säger något ömt. I stället koncentrerar barnet sig och blir stelt och allvarligt. Mamman tror att barnet inte uppfattar vad hon sagt, hon försöker kanske igen med högre röst. Barnet försöker lyssna men koncentrerat och allvarligt. Mamman höjer rösten ytterligare, barnet börjar gråta och kommunikationen bryter ihop. Sådana misslyckanden leder till allt färre kontaktförsök från mammas sida.

Rösten och den vokala kommunikationen är givetvis också en viktig del i det lilla hörande barnets samspel med familjen. Eventuellt kan det döva barnet skenbart svara på mammas röst när hon håller barnet mot kroppen. Om barnet uppfattar vibrationer i kroppen och därför tittar i mammas ansikte och upptäcker att hon ler och ler tillbaka så tror mamman att barnet svarat på hennes ömma ord. Det döva barnet fördröjer genom sitt normala beteende ofta upptäckten av dövheten vilket också betyder att barnet får vara ifred i sin familj en relativt lång tid.

Den visuella kommunikationen är också på ett annat sätt den bas som språklig kommunikation bygger på. Bruner har visat hur hörande barn och deras föräldrar tidigt använder blicken för att etablera gemensam uppmärksamhet, dvs tittar på samma sak. Detta är en föregångare till processen att peka på något, som i sin tur är föregångare till processen att benämna något. Blickriktning och pekgest uttrycker tidigt det som barnet sedan säger i sina första ord som ju oftast är utpekande kommentarer (Bruner 74/75.) Hur de blinda barnens förmåga att benämna ting utvecklas är inte känt.

Däremot har många forskare noterat att blinda barn tenderar att imitera ord och använda dem utan att veta vad de betyder. I diskussionen om varför barnen gör så framkastas hypoteser om att barnens föräldrar ofta förklarar ord med hänvisning till den synliga världen och sällan använder ord som barnen har sensorisk erfarenhet av. Barnen får därigenom inte ord att benämna sina erfarenheter med men lär sig många ord för okända, dvs synliga begrepp (Warren 1977). Det hänger i sin tur ihop med något som Ulf Janson påpekat. Blinda barn och deras föräldrar lever inte automatiskt i samma värld. Det är ju som tidigare påpekats så att de flesta ting som omger oss syns men låter inte. De saker som låter syns också nästan alltid. Mycket få ljud finns som inte också har en synlig källa. Att så mycket är synligt medan ljud är en så liten del av verkligheten motsvaras också av informationskapaciteten hos syn och hörsel som sinnen. Vi har t ex 1 million nervtrådar i synnerven och 30 tusen i hörselnerven. Vår synuppfattning är också mer stabil. Den synliga världen finns kvar medan ljud kommer och försvinner. Ljud som pågår hela tiden försvinner också därför att vi inte kan lyssna till samma ljud länge, det förändras eller försvinner. Vi kan alltså uppmärksamma t ex ett föremål med synen under lång tid, medan ljud uppmärksammas momentant och sedan försvinner. Den synliga världen är konstant medan den vi hör bara dels är tillfällig, dels oftast tolkbar endast genom synen. Blinda barns föräldrar behöver tidigt mycket information om vad barnet upplever för att kunna förstå den värld barnet lever i och för att kunna lyssna på barnets erfarenheter i samtalen.* Döva barns föräldrar lever i samma värld som sina barn och behöver ingen speciell föräldrautbildning för att umgås naturligt med barnen annat än att de behöver lära sig teckenspråk.

Detta att världen i huvudsak är synlig, att våra erfarenheter i basen bygger på visuell information betyder att döva har i praktiken samma förutsättningar till grundläggande erfarenheter som hörande. Har de dessutom gemensamt språk med sin närmaste omgivning blir därför deras kognitiva utveckling normal.

*I betraktande av vad som sagts här framstår det som orättvist att de blinda barnen inte erbjuds åtminstone samma organisation av hemvägledare, föräldrarådgivning osv som de hörselskadade och döva får.

REFERENSER

- Bruner, J.S., From Communication to Language. A Psychological Perspective. *Cognition* nr 3(3) pp 225-287 74/75.
- Fraiberg, S., Blind Infants and Their Mothers: An Examination of the Sign System i Lewis & Rosenblum (eds) *The Effect of the Infant on Its Caregiver*. New York 1974.
- Furth, H.G., *Thinking without Language Psychological Implication of Deafness*. New York 1966.
- Huvudmannskapet för specialskolan. Betänkande av Integrationsutredningen SOU 1979:50.
- Janson, U., muntlig information. Institutionen för Pedagogik, Stockholms Universitet.
- Lärarhögskolan i Mölndal, fortbildningsavdelningen: Information till föräldrar... . Teckenspråk. Okänt tryckår.
- Läroplan för grundskolan LGR 69 suppl. spsk, SÖ 1970.
- Madebrink, R., *Orientering i pedagogisk audiologi. Skolöverstyrelsens kompendier*. Stockholm 1970.
- Spradley, T.S. & Spradley, J.P., *Deaf Like Me*. Random House 1978.
- Warren, D.H., *Blindness and Early Childhood Development*. New York 1977.
- Wedenberg, E., *Auditory Training of Severely Hard of Hearing Preschool Children*. Stockholm 1954.
- Wilson, E.A., Response to Dr. John Denmark: "Deafness and Mental Illness: The Rights of Deaf Patients", i *Deafpride Papers; Perspectives and Options*. Washington D.C. 1976.

I serien FORSKNING OM TECKENSPRÅK (FOT) har hittills följande nummer utkommit:

I	1976	Ahlgren, I:	Rapport om planering och förarbete i projektet "Tidig språklig kognitiv utveckling hos döva och gravt hörselskadade." 32 sid.	20:-
*II	1978	Bergman, B: Ulfsparre, S: Ahlgren, I:	The first national symposium on sign language research and teaching. Teaching sign language to hearing parents of deaf children. Early linguistic cognitive development in the deaf and severely hard of hearing. 15 sid.	
*III	1979	Bergman, B:	Dövas teckenspråk - en inledning. 43 sid.	
*IV	1978	Bergman, B:	Current developments in sign language research in Sweden. 7 sid.	
*V	1979	Ahlgren, I:	Om språkutveckling hos hörande och döva. 12 sid.	
VI	1980	Ahlgren, I:	Projektet "Tidig språklig kognitiv utveckling hos döva och gravt hörselskadade.": Arbetsätt och erfarenheter. Döva barn och vuxna döva. 28 sid.	20:-
VII	1980	Ahlgren, I:	Döva barns teckenspråk. 26 sid.	20:-
VIII	1982	Wallin, L:	Sammansatta tecken i svenska teckenspråket. 27 sid.	20:-
IX	1982	Ozolins, B:	Lördagsskolan 1977-1978 20 sid.	20:-
X	1982	Bergman, B:	Teckenspråkstranskription. 43 sid.	20:-
*XI	1982	Bergman, B:	Sign Typology. Verbs and Adjectives: Some Morphology Processes in Swedish Sign Language. On Localisation in the Swedish Sign Language. Några satstyper i det svenska teckenspråket. 21 sid. 13 sid. 13 sid. 17 sid.	
XI:2	1982	Bergman, B:	Några satstyper i det svenska teckenspråket. 17 sid.	20:-
XII	1982	Svartholm, K:	Döva och samhällets skrivna språk. En forskningsöversikt och en tillbakablick. 70 sid.	30:-
XIII	1984	Ahlgren, I:	Döva barn och skriven svenska. 43 sid.	25:-

*XIV	1984	Bergman, B:	En jämförelse mellan dynamiska och statiska satsar i svenska och teckenspråk. 14 sid.	
		Bergman, B & L, Wallin:	Verb och adjektiv: Några morfologiska processer i svenska teckenspråket. 12 sid.	
		Ahlgren, I:	Persondeixis i svenska och i teckenspråk. 11 sid.	
XV	1987	Thurén, L:	Döva i Sverige - en delkultur? 22 sid.	20:-
XVI	1989	Hedberg, T:	Persontecken. Deras härkomst, bildnings-sätt och användning. 63 sid	30:-

VIDEOGRAM

I	1981	Bergman, B & L-Å, Wikström:	Svenska handalfabetet och bokstaverade tecken. (Svartvitt, utan ljud) 49 min. Kopieringskostnad 100:- plus kassettkostnad	
			Tryckt supplement till Videogram I med innehållsbeskrivning. 15 sid.	10:-
II	1985	Wallin, L:	Icke-manuell anaforisk referens i svenska teckenspråket. (Färg, med tolkning till svenskt <u>eller</u> engelskt tal) 126 min. Kopieringskostnad 100:- plus kassettkostnad	
			Tryckt supplement till Videogram II med innehållsbeskrivning. 11 sid.	10:-
			Printed supplement for the video 'Non-manual anaphoric reference in Swedish Sign Language'. 12 pp.	10:-

Nya häften i FOT-serien aviseras i de nordiska dövtidningarna. Beställningar sänds till: Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik, 106 91 Stockholm.
(Tel. 08 - 16 23 47; texttelefon 08 - 15 81 13)
Faktureringsavgift och porto tillkommer.

Häften får kopieras under förutsättning att också omslagssidan kopieras.

* Numret är slut.

ÖVRIGT

Ahlgren, I & B Bergman (eds):	Papers from the first international symposium on sign language research. Leksand: SDR, 1980.	299 pp.	30:-
Ahlgren, I & H Björneheim:	Tvåspråkighet och dövlarutbildning.		
Ahlgren, I:	Lingvistik och språkundervisning. Särtryck ur Nordisk tidskrift för dövundervisningen, nr 1, 1981.	17 sid.	10:-
Bergman, B:	Studies in Swedish Sign Language (Sammanfattning av FOT nr III, X och XI) 1982.	30 sid.	20:-